

SZABÓ KÁROLY MINT TÖRTÉNETÍRÓ.

— Születésének századik évfordulójára. —

„A szellemi tusában edzett bajnokok mély vonásokkal jelölnek meg egyes korszakokat s ha jönnek is utánuk küzdők magasb eszmékkal, hatalmasabb elvekkel s diadalt biztosító erősebb fegyverzettel, csak mint újabb daliák jelennek ők meg az emberiség szellemvilágában anélkül, hogy régi nagyságot homályba borítva a feledésnek adnának át, mert valódi nagyság az marad minden időkön”.

Vass József kiváló történetírónak e szavai jutnak eszünkbe, amikor Szabó Károlynak, a székelység jeles történetírójának emlékezetét felújítjuk.

Az igazi nagyság elsősorban kortársaival való összehasonlítás révén tűnik szembe, nagysága saját kora eseményeiben nyilatkozik meg. A világító fáklya azonban, amelyet az ilyen nagy elme gyújt, nemcsak önmagát világítja meg, nemcsak visszafelé vet fényt, hanem előre is mutatja az utat. Ilyen elme volt Szabó Károly is, aki önmagának nevet szerezve, a múlt eseményei tisztázása közben egyben a jövő számára tűzött ki feladatot.

Abból az író-gárdából került ki, amelynek főerőssége az alapos tudásban rejlett. Történetírót, aki a magyar nemzet régi történetéhez biztos latin nyelvismeret nélkül fog, aki porlepte régi írások olvasásában ingadozik, elképzelni sem lehet. Szabó Károly akkor dolgozott, amikor a magyar történetírás az anyaggyűjtés és első rendszeres magyar nyelvű feldolgozás korát élte. Akkor, amikor régi papirdarabok értékét állapították meg, vagy mint értéktelent dobták azokat félre. Akkor, amikor tudatára ébredtek annak, hogy az idő romlásától meg kell menteni mindent, ami a múlt tanulmányozására értéket rejt magában. Akkor, amikor lelkes vezető emberek utánajárása, áldozatkészsége intézményeket teremtett, hogy a nemzet múltjának, műveltsége emlékeinek maradandó emléket biztosítsanak.

Szabó Károly akkor tűnt fel, amikor Erdély az Erdélyi Nemzeti Múzeum megalakulásának lelkes korát élte. Akkor, a mikor Mikó Imre gróf és Kemény József gróf maguk köré gyűjtötték mindazokat, akikben a nemzeti szellem ápolására írói készség, tetterő lakozott. A piarista Vass József; Kríza János, Régeny István működésének kora ez. Az 1848. után következő elnyomás visszhangjaként „a kebel nyugalmának szelid anygala az irodalom csendes pályájának körébe” intette az írókat, „hol a lélek szellemi üdülést és megnyugvást talál”. (Vass József).

E kor szelleme fogta el Szabó Károlyt. A magyarországi részekről lelke Erdély felé sóvárgott s Erdély történelmével kezdett foglalkozni. Mikó Imre végül is Erdélybe csalta, hogy őt teljesen az erdélyi történetírás szolgálatába állítsa,

Szabó Károly akkor már jó nevet s nagy belső tartalmat hozott magával Erdélybe.

Műveltsége latin és görög biztos tudáson épült fel, ezek mellett németül, olaszul, franciául is jól tudott. Fordított Thukydidesből, Herodotosból, továbbá Sophoklestől, Euripidestől, Teleky Józsefnek a Hunyadiak kora sajtó alá rendezésében segédkezett. A magyar őstörténelem tanulmányozásába mélyedve, lefordította Priszkos szónok feljegyzéseit, Bölcs Leó és Konstantin művét, Béla király névtelen jegyzőjének munkáját. E fordításait később aztán Rogerius, Spalatói Tamás, Kézai — lefordítása követte. Több kisebb-nagyobb értekezést írt (Etel-laka, Bolgár-magyar háboru. A hét magyar nemzetség, Erdély a vezérek korában, Az 1533-iki székely krónika stb.).

Nagykőrösről 1860-ban jött Erdélybe, ahol Arany Jánossal, Szilágyi Sándorral együtt tanárkodva nemes elhatározásokat érlelt meg lelkében, amelyek végig kísérték egész életében. Azzal a kitűzött céllal indult Erdélybe, hogy életét a székelyek történetének megírására szenteli. Mint az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárosa, utóbb egyetemi tanár is e célt mindig szeme előtt tartotta s csak halála akadályozta meg abban, hogy terve egészen sikerüljön.

Munkájában az késleltette, hogy csakhamar észrevette, hogy a kérdés megoldásához nincs együtt a megkívánt történelmi anyag. A magyar történetírás ez időkben tért át a kritikai alapra, amikor sok kedves hagyománnyal szakítva, biztos ismeretekre akart építeni. A nemzet lelkéhez nőtt mondák va-

rázsa azonban nagynevű történetírókat is lenyűgözött s azok hatása alól nem tudták magukat kivonni. Ezek közé tartozott Szabó Károly is. Az oknyomozó, biztos forrásokra támaszkodó irányzat lelkes uttörője, sőt egyes kérdésekben emiatt az irodalmi harcok középpontjába is került. S mégis rajongva csüngött a néphiten, amelyet utóbb a történetírás elvetett, vagy igazságát legalább is kétségbe vonta. De e tévedések az ő történetírói munkásságában nem nagy hiányok, inkább nemzeti lelkesülségből s hiányos ismeretekből megérthető botlások. Éppen a biztos látás után való vágy vezette, amikor a székelyek történetének megírása előtt előbb az ide vonatkozó adatok birtokába akart jutni.

Ez pedig nem volt könnyű feladat. Az eszmék, amelyeket kiváló elmék közbe bedobnak, nem mindig találnak gyors megértésre. Erdélyben is az történt, hogy egyesek hiába lelkesültek a Múzeum létesítésén, ha a lelkesülségnél tovább nem mentek. A családok régi írásaik közrebocsátásától idegenkedtek. Évek kellettek, amíg sokan a régi írásokban rejlő történelmi értékek tudatára ébredtek.

Ilyen körülmények között Szabó Károlynak nagy nehézségekkel kellett megküzdenie. A székelyek történelmének megírásához elsősorban a rájuk vonatkozó régi írásokhoz való hozzáférésre volt szükség.

Szabó Károly ez írások felkutatását tűzte ki első céljául. A történelmi anyaggyűjtésen a Történelmi Társulat céltudatosan dolgozott s a székelyekre vonatkozó írások kiadásával Szabó Károlyt bízta meg. Erre aztán elkezdett kutatni. Előbb kicsiny körben tudott csak anyaghoz jutni. Utóbb a közönség közönye is engedett, a családok zárkózottsága megszűnt. Maga meg bejárta Erdélynek majdnem minden nevezetesebb helyét, ahol valamit találhatott s így lassan-lassan vállalkozása sikerült.

Igyszületett meg a „Székely Oklevéltár”, amelyből az első három kötetet Szabó Károly adta ki, a negyediknek anyagát is ő gyűjtötte össze.

A Székely oklevéltár jelentősége abban áll, hogy a székelyek történetére vonatkozó főbb írások együtt vannak. És pedig megbízható szöveggel, úgyhogy azokat bárki használhatja. Az ilyen megbízható szövegek után való dolgozás mindig megnyugtatóbb, mintha valaki — kellő hozzáértés híján — nehezen olvasható írásokból kiolvas valamit s munkája írásakor azt

bocsátja közre. Ebben rejlik a forráskiadások fontossága.

Az anyaggyűjtés azonban lassan ment. Az évek teltek, Szabó Károly meg megöregedett. Másrészt a gyűjtés hosszú ideje alatt egyéb irányú nagyszabású műveken is dolgozott, ami kitűzött céljától elvonta. Így húsz évi kutatás után a „Régi Magyar Könyvtár”-ban az 1711-ig megjelent magyarországi nyomtatványok címeit gyűjtötte össze; ősmagyar történelmi kutatásait meg a Vezérek kora c. nagyobb szabású művében értékesítette. Ekkora elfoglaltság s hivatalos teendői lelkiismeretes teljesítése a székelyek történelmének rovására ment. Egyelőre kisebb értekezések írásánál maradt.

Igy értekezett A székely nemzeti névről; Királyi telepések voltak-e a székelyek? A székelyek régi törvényei és szokásairól. Mindezek mintegy előmunkálatok voltak a székelyek történelme megírásához.

De ezzel aztán adós is maradt. Az állandó elfoglaltság között gyorsan futnak az évek és Szabó Károly is azon vette magát észre, hogy kifogyott az időből. Várta az időt, amikorra egyéb munkáival készen lesz, hogy aztán majd csak székelyeinek él, akik sokszor ottjártában szívéhez nőttek. A kis országrész bája rabul ejtette s a vele való foglalkozás közben maga is elszékelyesedett.

A székelyek hun származása mellett foglalt állást, amit sokan kifogásoltak. S most éppen napjainkban Hóman Bálint nagy felkészültséget eláruló tanulmányában a székelyekben török fajú s hun hagyományokat őrző néptörédeket lát. A történelemben vitás kérdések alkalmával egyes nézetek egyideig divatban vannak, aztán újabb elméletek előtt meghátrálnak, hogy utóbb újra életre keljenek. A székelyek származásának kérdése ma is vita tárgya, annyi azonban elfogadott, hogy vagy magyarok, vagy testvérnépből származnak, idegen fajú népektől való származás elmélete nem talál helyeslésre.

A székelyek történetének megírása Szabó Károly halála után erkölcsi kötelesség gyanánt olyan íróra várt, akit az ő lelkesültsége ihletett. Ilyen lett a szintén elszékelyesedett Szádeczky Lajos, aki mestere s az egyetemen elődje után a Székely Oklevéltárt folytatta s a kötetek számát nagy utánjárással hétre szaporította. Ez a buzgóság tette lehetővé, hogy összegyűlt bő ismeretei alapján a székelyek történetét is megírhatta, amely ma már kiadásra készen áll.

Szabó Károly életrajzát kiváló történetírók írták meg. Schilling Lajos (A kolozsvári egyetem 1891. dec. 14-én tartott emlékünnepeén tartott beszédében. Erd. Muzeum 1892.), Szádeczky Lajos (Szék. Okl. IV. k., Századok 1894.), Szilágyi Sándor (M. T. Akad. Emlékb. VIII. k.). Születése mostani évfordulóján a romániai magyar sajtóban Márki Sándor (Ellenzék 45 év. 284. sz.), Dézsi Lajos (Pásztortűz 1924. dec. 7.) Gyalui Farkas (Kelei Ujságkarácsonyi száma), Bitay Árpád (Magyar Nép 1925. jan. 17.) emlékeztek meg róla elismerő szavakkal.

Ez írók Szabó Károly történetírói értékét, helyét megjelölték. Elmondották, hogy lelkiismeretes és a legapróbb részletekre kiterjedő forrástanulmány alapján dolgozott; hogy világos okoskodás, higgadt ítélet, a tárgy iránt való lelkesülés, egyszerű és nemes előadás jellemezik, nyelvén meglátszik a klasszikus iskola. Elmondották, hogy tudása mellett szerény volt, hogy lelkesültsége magával ragadott, hogy egyénisége mindenkit lebilincsel. Elmondották, hogy történetírói munkásságának legnagyobb érdeme, hogy a székely-eredet kérdést újból napirendre vette, a székelyek iránt az érdeklődést felkeltette, hogy az ősmagyar történeti kutatásnak egészséges irányt adott, azt úgy szólván új alapokra fektette.

Nemzeti multon lelkesülő történetíró volt a legjavából, aki örömkönnyeket tudott sírni, ha nemzete múltjának felemelő mozzanatain eltűnődhetett. Rájött arra, hogy egy nemzet közérzése múltjából meríti erejét, miként az egyes családok is szívrepesve járnak végig kastélyuknak érdemes őseikkel díszített termeit. Tudás és lélek volt benne s ezzel talán legjobban megmondtuk róla mindent.

Dr. 'Bíró'Vencel.